

ES-SUYÛTÎ'NİN MAKÂMÂT'INDA KONUŞAN DEĞERLİ TAŞLAR: EL-MAKÂMATU'L-YÂKÛTİYYE ÖRNEĞİ*

Hacı ÇİÇEK**

Özet.

Makâmât, Arap dili ve edebiyatında çok önemli yeri olan edebî türlerden biridir. Bir bakıma şiir tonundaki nesir ifadelerdir. Her cümle ve kelime, kendi arasında bir insicam ve ahenge sahiptir. Kelimeler arasında müzikal bir boyut vardır. Tecnis ve seci sanatı ile örülüdür. Teşhis ve intâk/fabl sanatı da, Makâmâtların vazgeçilmez edebî unsurları arasında yer almaktadır. Bu edebî sanatlara yer verenlerden birisi de Celâluddîn es-Suyûtî(ö.911/1506)'dir. es-Suyûtî'nin, Makâmât'ında teşhis ve intak sanatını en ideal şekilde icra ettiğini söylemek mümkündür. Eserinde bitkileri, çiçekleri, güzel kokuları ve kıymetli taşları konuşturmuştur. Bunlar, kendi özelliklerini birer birer dile getirmiş, karşı tarafa üstünlüğünü ispata çalışmıştır. Üstünlüklerini ispatlamak için, ilk etapta ayet ve hadislerden deliller getirmeye gayret etmiştir. Bu çalışmada, es-Suyûtî'nin makâmelerinden *el-Makâmatu'l-Yâkûtiyye* adlı edebî eserinde konuşturulan değerli taşlar ele alınmıştır. Onların tarihî süreçteki durumlarına dair bilgiler verilmiş; haklarında hadis diye rivayet edilen haberlerin analiz ve kritiği yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Makâmât, es-Suyûtî, Arapça, İntâk, Mücevherat.

PRECIOUS STONES TALKING IN AS-SUYUTÎ'S MAQÂMÂT: AS-MAQÂMATU'L-YÂQÛTİYYE EXAMPLE

Abstract.

Maqâmât is one of the literary species that have a very important place in Arabic language and literature. They are prose expressions in a tone of poetry. Every sentence and word has an insincerity and harmony among themselves. There is a musical dimension between words. Works are articulated with tecnis and seci art. Diagnosis and fable art are among the indispensable literary elements of Maqâmât. One of the artists who took part in these literary arts is Jalâladdîn as-Suyûtî (d. 911/1506). It is possible to say that as-Suyuti practiced the art of diagnosis and intuition in Maqamat in the most ideal way. In his work he made plants, flowers, beautiful smells and precious stones. So that talked about, his own characteristics, some of them expressed, the superiority of the other side

---

* Bu çalışmada, Abdurrahmân b. Ebûbekir Celâluddîn es-Suyûtî'nin, *Makâmātu's-Suyûtî*, Matba'atu'l-Cevâib, Kustantiniyye, 1298, nüshası esas alınmıştır.

** Yrd. Doç. Dr. Adıyaman Ün. Eğt. Fak. Arapça Öğretmenliği. e-mail: hcicek@adiyaman.edu.tr

has worked. In order to prove their superiority, they tried to bring evidence from verses and hadiths in the first place. In this work, precious stones were presented in the literary work of al-Maqâmatu'l-Yâqûtiyye, one of the authorities of as-Suyuti. Information on their historical situation was given; the analysis and criticism of the news that had been narrated as hadith in their rights were made.

Key words: Maqâmat, as-Suyûti, Arabic, Fable, Jewellery.

Giriş

İnsanlar, erken bir dönemde çevresindeki değerli taşlar hakkında kafa yormuş, eserler kaleme almış veya söz konusu eserleri tercüme etmiştir. Müslümanlar, 8. yüzyıldan başlayarak, taşlar ve metaller konusunda kendilerinden önce yazılmış olan bilimsel çalışmaları dillerine çevirmiş ve kullanmıştır. Yunan, İran ve Hint uygarlıklarıyla bağlantı kurdukları bu dönemde, özellikle Sokatos, Xeuskates, Bolos Demokritos, Trallesli Alexandrios, Dioscorides, Galenos ve Tyanalı Apollonios gibi Yunanlı yazarlardan büyük ölçüde yararlanmışlardır.¹

Yabancı bilim adamlarının mücevherata dair eserlerinden yararlanan Müslüman bilginler, kendi inançlarıyla mütenasip bir perspektifle taşlara bakmışlardır. Onlar, eşyanın kuru bir objeden ibaret olmadığını, taşların da kendi dünyalarında lisan-ı hal ile Allah'ı andıkları gerçeğini göz ardı etmemişlerdir.² Bu itibarla es-Suyûti, *Makâmât'*ında ele aldığı değerli taşları konuştururken, bu gerçekten hareket etmiş; bunda da oldukça başarılı olmuştur. Ne var ki es-Suyûti, teşhis ve intak sanatını icra etmede başarılı olduğu kadar, taşlara dair sahih hadisler getirmede başarılı olmuştur, denilemez. Hadis diye kaydettiği ifadelerin birçoğu, ilgili âlimler tarafından eleştirilmiştir.

Değerli taşlar, sadece eserlerde sözel olarak övülmüş değildir. Gerek halk, gerekse idareciler nezdinde toplumsal düzeyde taşlara malî kıymet verilmiştir. Bazı saray mensupları, değerli taş ve mücevherat için büyük meblağda para harcamıştır. Mesela Abbasi halifelerinden Mütevekkil 'Alallâh (ö.247/861), mücevherata yıllık üç yüz bin dinar bütçe ayırmıştır.³ Şimdi makâme sözcüğüne ve onların hangi konulara dair yazıldığına kısaca değinmek istiyoruz.

1. Makâme Nedir

Sözlükte “ayağa kalkmak, kıyam etmek” anlamına gelen makâme kelimesi “Bir amaç uğruna toplanan insanların kaldıkları veya oturduğu mekân” demek-

1 Demir, Remzi- Kılıç, Mutlu, “Cevâhirmâmeler ve Osmanlılar Dönemi'nde Yazılmış İki Cevâhirmâme”, *Ankara Üniversitesi, Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, Sayı 14, Ankara 2003, s. 8

2 “Yedi gök, yer ve bunlarda bulunan her şey, Allah'ı tesbih eder. Onu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Ne var ki siz onların tesbihini anlamazsınız. O halimdir, bağışlayıcıdır.” (İsrâ, 17/44). “Göklerde ve yeryüzünde bulunan kimselerle, sıra halinde (kanat çırparak uçan) kuşların Allah'ı tesbih ettiğini görmez misin? Her biri, kendi duasını ve tesbihini kesin olarak bilmektedir. Allah, onların yapmakta olduğu şeyleri hakkıyla bilendir.” (Nûr, 24/41). “Onlar derilerine, “Niçin aleyhimize şahitlik ettiniz?” derler. Derileri de “Bizi, her şeyi konuşturan Allah konuşturdu” diye cevap verir. (Fussilet 41/21).

3 Ya'kûb b. İshâk el-Kindî, *Kitâbu'l-Tarâfuk fî'l-'İtur*, thk. Seyf b. Şâhin b. Halef el-Merîhî, Vizâretu's-Sakâfe ve'l-Funûn ve't-Turâs, Doha, 2010, s. 11.

tir. Daha sonra buna benzer mekânlarda söylenen ve irad edilen edebî sözlere de makâme adı verilmiştir.⁴

Makâmelerin ele aldığı konular, oldukça çeşitlidir. Mesela Bediuzza-man el-Hemezânî (ö.398/1008), el-Harîrî (ö.516/1122), İbn Saykal el-Cezerî (ö.689/1290) ve Nâsîf el-Yâzicî'nin (ö.1287/1870) makâmelerinde geçen isimlere dikkat edildiğinde, onların, genellikle İslam âlemindeki şehir ve bölge isimlerini içerdiği görülecektir: Bağdat'a nisbet edilen *el-Makâmatu'l-Bağdadiyye*; Hicaz'a nisbet edilen *el-Makâmatu'l-Hicâziyye*; Kudüs'e nisbet edilen *el-Makâmatu'l-Kudusiyye*, onlardan bir kaçıdır. el-Hemezânî'nin *el-Makâmatu'l-Esediyye* (Aslan Makâmesi); *el-Makâmatu'l el-Kirdiyye* (Maymun Makâmesi) gibi makâmeleri ise bazı hayvanlara nisbet edilen edebî makâmelerdir. Zemahşerî'nin makâmeleri ise genellikle *Makâmatu't-Takva*, *Makâmatu't-Teslim*, *Makâmatu'l-İffet* konulu İslâmî kimlikli makâmelerdir. Bunların yanı sıra az da olsa *Makâmatu'n-Nahv*, *Makâmatu'l-Arûz* ve *Makâmatu'l-Kavâfi* isimli edebi sanatlarla ilgili makâmelerdir. İbnu'l-Cevzî'nin (ö.597/1201) makâmelerinin isimleri konusunda belli bir sınırlama yoktur. Mesela onun ilk makâmesi eşya; üçüncü makâmesi kıssalar; dördüncü makâmesi nimetler ve dokuzuncu makâmesi ise gafilleri uyarmaya dairdir. Ebû Tâhir İsmâîl b. Halef b. Saîd es-Sarakustî (ö.455/1063)⁵ ise bazı makâmelerine isim bile koymamış bazılarına nâzım, nesir (ellinci makâme); bazılarına da *Makâmatu'd-Dubb* (Ayı makâmesi, 41.) ve *Makâmatu'l-Furûsiyye* (Binicilik, 42.) gibi hayvan isimlerini vermiştir.⁶

Suyûtî'nin makâmelerine gelince onların bir kısmı şehir ile yöre; bir kısmı çiçek, maden ve koku isimlerini taşımaktadır. Onlar *Makâmatu'r-Reyyâhîn*, *Makâmatu'l-Yakutiyye*, *Makâmatu'z-zumrudîyye*, *Makâmatu'z-Zehebiyye* ve *Makâmatu'l-Miskiyye* gibi ürünlerdir.

Suyûtî, bazı makâmelerini tartışma, atışma ve muhatabıyla alay etme formunda kaleme almış, onlara bu minvalde başlıklar koymuştur. Onun *ed-Devrânu'l-Felekî alâ İbni'l-Kerekî* ve *el-Kâfi fi Târîhi's-Sehâvi* adlı makâmeleri, buna önek olarak verilebilir.

Suyûtî, makâmelerini peş peşe yazmamış, bir kitapta toplamamıştır. O, daha çok, olayların seyri dâhilinde makâmelerini kaleme almıştır. Bu itibarla makâmeler, isimleri noktasında oldukça çeşitlilik göstermektedir.⁷ Mesela ilk sa-

4 Bkz, Ebu 'Amr İshâk b. Mirâr eş-Şeybânî *Kitabu'l-Cim*, thk. İbrâhîm el-Abyârî, komisyon, Kâhire, 1874, III/68, 80; Ebû Fadl Cemâlüddîn Muhammed İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, Dâru Sâdır, Beyrût, 1414, XII/506.

5 Semîr Mahmûd ed-Derrübî, *Şerhu Makamati Celâlüddîn es-Suyûtî*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrût, 1989, s. 82.

6 ed-Derrübî, *age*, s. 83.

7 Mustafâ b. Abdullâh Hacı Halife Kâtib Çelebî, Suyûtî'nin kaleme aldığı yirmi dokuz makâmenin isimlerini

yılan *el-Makâmâtü'l-Asyûtiyye*, *el-Makâmâtü'l-Cîziyye*, *Makâmâtü'l-Mekkiyye* ve *Makâmâtü'l-Mısrıyye* adlı makâmelerini 869/1465 tarihinde yazmıştır. Bikâî tarafından hulul ve ittiad anlayışına meyiletmekle suçlanan ve eleştirilen İbnu'l-Fâris'i savunduğu *Kam'u'l-Mu'arız fî Nusreti İbni'l-Fânz* adlı makâmeyi de 875/1471'de yazmıştır.⁸ Ayrıca "*Makâmâtü'l-Kâvî fî Târîhi's-Sehâvî*"yi 891/1486'da; *Makâmâtü'l-Fârik beyne'l-Musannıf ve's-Sârik* makâmesini ise 891/1486 yılından önce yazmıştır. *Makâmâtü Tarzı'l-İmâme* adlı makâmesini ise 894/1489 ile 900/1496 tarihleri arasında; *el-Makâmâtü Bahriyye* ve *el-Makâmâtü'd-Durriyye*'yi 897/1492'de; *Makâmâtü'l-Fettâş 'alâ'l-Kaşşâş*'ı 898/1493'te; *Makâmâtü Sâhibi Sayf*'i ise 900/1495'te kaleme almıştır.⁹

Şimdi, müellif tarafından 901/1496 yılında kaleme alınan¹⁰ söz konusu *el-Makâmâtü'l-Yâkûtiyye* 'de¹¹ geçen değerli taşların dediklerine kulak vermek, onlar hakkında es-Suyûtî'nin zikrettiği hadislerin analiz ve kritiğini yapmak istiyoruz.

2. el-Makâmâtü'l-Yâkûtiyye / الْمَقَامَةُ الْيَاقُوتِيَّةُ

Bu makâme başlıca yedi madeni ele almaktadır. Onlar yakut, lü'lü'/inci, züm-rüt, mercan, zebercet, akik ve firûze/turkuaz adlı değerli madenlerdir.

2.1. Yakut / الْيَاقُوتُ

Günün birinde bir mekânda yukarıda adı geçen yedi değerli taş toplanır. Se-kizinci kişi olarak Celâluddîn es-Suyûtî, onların arasında bulunmakta ve onları konuşturur dinlemektedir. Onlar ise kibirlenmeden, hadlerini aşmadan ve günaha girmeden kendi üstün, fitrî ve güzel özelliklerini birer birer saymaktadır.¹²

Bir araya gelen ve yekdiğeriyle yarışan değerli taşlardan, ilk olarak yakut söz alır ve şöyle konuşur:

Beni en ideal surette yaratan; insanların gözünde ipliğe dizilmiş incilerden

srasıyla tasnif etmiştir. Bkz. *Keşfü'z-Zunûn 'an Esâmi'l-Kutub ve'l-Funûn*, Mektebetü'l-Musennâ, Bağdat, 1941; II/1785.

8 Halit Özkan, "Suyûtî" maddesi" *DİA*, İstanbul, 2010, XXXVIII/196.

9 ed-Derrûbî, *age*, s. 85.

10 Semîr Mahmûd ed-Derrûbî, *Şerhu Makâmâtî Celâluddîn es-Suyûtî*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrût, 1989, s. 86.

11 Sözlükte "*ayağa kalkmak, kıyam etmek*" anlamına gelen makâme kelimesi (çoğulu: Makâmât), "*Bir amaç uğruna toplanan insanların kaldıkları veya oturduğu mekân*" anlamındadır. Daha sonra buna benzer yerlerde söylenen edebî sözlere de makâme adı verilmiştir. Bkz. Ebû 'Amr İshâk b. Mirâr Ebû 'Amr eş-Şeybânî, *Kitâbu'l-Cim*, thk. İbrâhîm el-Abyârî, komisyon, Kâhire, 1874, III/68, 80; Ebû Fadl Cemâlüddîn Muhammed İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, Dâru Sâdır, Beyrût, 1414, XII/506.

12 'Abdurrahmân b. Ebûbekir Celâluddîn es-Suyûtî, *Makâmâtü's-Suyûtî*, Matba'atu'l-Cevâib, Kustantiniyye, 1298, s. 46.

daha parlak gösteren; akranlarıma göre daha çok onurlandıran Allah'a hamdolsun ki adımları, Kur'an'da açıkça dile getirmiş, Rahmân¹³ suresinde, cennette, daha önce hiçbir insan ve cinin dokunmadığı, bakışlarını yalnızca eşlerine çeviren kadınları da bana benzetmiştir. Allah'ın bana yapmış olduğu tüm bu iltifatlar, makam ve mevki bakımından mercandan daha şerefli olduğumun bir ispatıdır. Bunlara ilaveten pek çok sahih¹⁴, hasen¹⁵ ve merfu¹⁶ hadislerde de ismim geçmiştir. Yüzük taşı olarak ben tavsiye edilmişim, fakirliği önlediğim buyrularak, bana değer verilmiştir.¹⁷

es-Suyûtî, daha sonra yakutun dilinden, kendine dair bazı hadis metinlerini kaydetmiştir. Mesela cennetin, gümüş ve altın tuğladan; harcının kokulu miskten; çakıllarının inci ve yakuttan; toprağının ise zâferandan inşa edildiğini, oraya girenin kesintisiz nimetlere mazhar olacağını, eziyet görmeyeceğini, ebediyet kazanacağını, ölümle karşılaşmayacağını, elbisesinin eskimeyeceğini ve gençliğinin kaybolmayacağını bildirmiştir.¹⁸ Hz. Peygambere "Cennette at var mı?" diye soran kişiye, Hz. Peygamberin "Allah, seni cennete koyduğu takdirde, kızıl yakuttan bir at üzerinde orada dolaşmak isteyecek olsan, o seni istediğin her yere uçuracaktır"¹⁹ diye buyurarak cevap vermiştir.²⁰

Yakut kelimesi, Farsçadan Arapçaya geçmiştir.²¹ Son derece değerli sayılan ve süs için kullanılan yakut, alüminyum oksitten oluşur. Elmastan sonra en sert

13 Rahmân, 55/56, 58.

14 Sahih hadis: Adalet ve zabt özelliklerini taşıyan raviler tarafından kesintisiz bir isnatla rivayet edilen hadislere denir. Suphi İbrâhîm es-Sâlih, *Ulûmu'l-Hadis ve Mustalahahu-Arzun ve Dirâsatun*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrût, 1984, s. 145.

15 Hasen hadis: Adalet ve zabt özelliklerini taşıyan ravilerin, kesintisiz isnatla rivayet ettiği hadistir. Hasen hadis, sahih hadisle zayıf hadis arasında yer alan fakat sahih hadise daha yakındır. Bkz. Suphi İbrâhîm es-Sâlih, *age*, s. 156.

16 Merfu hadis: Sahabe, tabiün veya daha sonraki nesillerin, senedi muttasıl olsun veya olmasın, Hz. Peygambere izafe ettiği hadistir. Suphi İbrâhîm es-Sâlih, *age*, s. 165.

17 İbnu'l-Cevzî, bu sözün mevzu olduğunu bildirmiştir. Bkz. Ebû'l-Ferec 'Abdurrahmân b. 'Alî İbnu'l-Cevzî, *Kitâbu'l-Mevzu'ât*, thk. 'Abdurrahmân Muhammed 'Usmân, el-Mektebetu's-Selefiyye, Medîne, 1388, III/57-59.

18 Tirmîzî, *Cennet 2*.

19 Tirmîzî, *Cennet 11*.

20 es-Suyûtî, *Makâmât*, s. 46-47.

21 Ebû 'Abdurrahmân Halîl b. Ahmed b. 'Amr el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-Ayn*, thk. Mehdi el-Mahzûmî, İbrâhîm Samarraî, Dâru Mektebeti'l-Hilâl, ts., V/430; Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Dureyd el-Ezdi (ö.321/933), *Cemheretu'l-Luğa*, thk. Remzî Munîr Ba'labekî, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrût, 1987, II/1190; Ebû Nasr İsmâ'il b. Hammâd Cevherî, *es-Sihâh Tâcu'l-Luğa ve Sihâhu'l-'Arabîyye*, thk. Ahmed 'Abdulgafûr 'Attâr, Kâhire, 1958, I/271; Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Heyet, Dâru'l-Hidâye, Kâhire, ts. V/150; Reinhart Pieter Anne Dozy, *Tekmiletu'l-Me'âcim el-'Arabîyye*, çev. Muhammed Selim en-Na'îmî, Vizâretu's-Sekâfe ve'l-'İlâm, 'Irâk, 1979, IX/24. Yakut kelimesinin Farsça asıllı olduğunu iddia edenlerin yanı sıra onun Yunanecdan Farsçaya geçtiğini iddia edenler de vardır. Her iki görüşün dışında kelimenin, Süryanice olduğunu söyleyenler de vardır. Onun Yunanca olduğu görüşü, çok zayıftır. Kelimenin Farsça vurgusuna daha uyumlu olduğu söylenebilir. el-Cevâlîkî de bu görüşü paylaşmaktadır. Bkz. Muhammed Hasan Cebel, *el-Mu'cemu'l-İştikâkî el-Mu'essale li-Elfâzi'l-Kur'ân*, Mektebetu'l-Âdâb, Kâhire 2010, IV/1734.

madenler arasında yer alır. Anavatani daha çok, Güneydoğu Asya ve Avustralya²², Burma, Tayland, Sri Lanka'dır. Afganistan, Pakistan ve Vietnam'da çıkarılan yakutlar, genellikle berrak kırmızı renge sahip olmasına rağmen; Amerika, Rusya, Avustralya ve Norveç'te çıkarılan yakutlar ise çabucak solan ve kararır türden yakutlardır. Günümüzdeki mücevherat uzmanları, kırmızı yakutun dışındaki tüm yakut renklerine “safir” demektedir.²³ Başlıca kırmızı, sarı, yeşil ve siyah olmak üzere birçok çeşidi vardır.²⁴ En kaliteli olanı, nar kırmızısına çalan yakuttur ki²⁵ bu çeşit yakuta Farsçada “Behramâni” denir.²⁶ Nadir görülen bir yakut çeşidi daha vardır ki ona ilgili uzmanlar, “güvercin kanı” adını vermişlerdir.²⁷ Yakut, âlem-i şuhûd'un (görür gibi bilinen âlem) temaşa edilmesinin sembolü olduğundan sufi-ler nezdinde önemli bir yeri vardır.²⁸

Faydaları hakkında eskiden çok şey söylenmiş olup bunları şöyle sıralayabiliriz: Üzerinde taşıyan kimsenin kuruntularına mani olur, tansiyonun düzenli olmasına katkıda bulunur, kanın pıhtılaşmasını geciktirir. Sıkıntı ve kuruntulara karşı rahatlatıcıdır. Sara hastalarına olumlu yönde etkisi vardır.²⁹ Bir parçasını dilin altına koyan kişinin susuzluğunu keser. Kış günlerinde içinde bulunduğu bardağın suyu donmaz.³⁰

2.2. İnci/ اللؤلؤ

Yakuttan sonra inci devreye girer ve şöyle dile gelir: Bana beyaz elbise giydiren, bahçelerdeki yakutlar arasında beni bir nur gibi kılan, övmekle bana ihlanda bulunan, mücevherat içinde öncelik tanıyan, Kur'anın referansı ile beni insanlara

22 İbrâhîm Mustafâ ve arkadaşları, *el-Mu'cemul-Vasîl*, Macma'u'l-Luga el-'Arabiyye, Dâru'd-Da'va, İskenderiye, ts, II/1065; Ahmed Muhtâr 'Abdulhamîd 'Umer, *Mu'cemu'l-Lugati'l-'Arabiyye el-Mu'âsira*, 'Alemlu'l-Kutub, Beyrût, 2008, I/446, III/2515.

23 'Ukayl, *age*, s. 601.

24 Neşvân el-Himyârî, *Şemsu'l-'Ulûm ve Devâu Kelâmi'l-'Arab mine'l-Kulûm*, Dâru'l-Fikr el-Muâsir, Beyrût, 1999, XI/1737; ez-Zebîdî, *age*, V/150; Cebel, *age*, IV/1734; Muhsin 'Ukayl, *Mevsu'atu'l-Ahcâr el-Kerîme el-Musavvara et-Tahattum-en-Nukûş-el-Havvâs*, Dâru'l-Mahacca el-Beyzâ, Beyrût, 2007, s. 596.

25 Mecdudîdîn Muhammed b. Ya'kûb Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhîl*, Mu'essesetu'r-Risâle, Beyrût, 2005, s. 163.

26 ez-Zebîdî, *age*, V/150; Dozy, *age*, I/465. İbnu'l-Ekfânî, yakut taşıyı kırmızı, sarı, mavi ve beyaz diye dörde ayırmış; kırmızı yakutu ise “er-Rummâni”, “el-Behrâmi”, “el-Erguvâni”, “el-Lahmi”, “el-Benefseci”, “el-Gulnârî” ve “el-Verdi” diye yedi tona ayırmıştır. Müellif daha sonra yakut cevherinin nerelerde bulunduğunu, kimlerin hangi tür yakutu tercih ettiğini, Abbâsîler döneminde yakut türlerinin gramaj fiyatlarının dökümünü vermiştir. Geniş bilgi için bkz. Ebû 'Abdullâh Şemsuddîn Muhammed b. İbrâhîm b. Saîd İbnu'l-Ekfânî, *Nuhabu'z-Zehâir fî Ma'ifeti'l-Cevâhir*; Beyrût, 1975, s. 1.

27 'Ukayl, *age*, s. 600.

28 Muhammed b. 'Alî b. Kâdî et-Tahânevî, *Keşşâfu İstilahâtil-Funûn ve'l-'Ulûm*, thk. 'Alî Dahrûc, yayınevi adı yok, Beyrût, 1996, II/1811; 'Ukayl, *age*, s. 597.

29 Fîrûzâbâdî, *age*, s. 163; ez-Zebîdî, *age*, V/150; Ahmed Muhtâr 'Abdulhamîd 'Umer, *age*, I/446; 'Ukayl, *age*, s. 597.

30 Demir- Kılıç, *age*, s. 26.

sevdiren, Kur'an'da birçok yerde benden söz eden ve beni diğerlerinden önce anan Allah'a hamdolsun.³¹

İnci, Allah'a hamd ettikten sonra mücevherat arasındaki konumuna dair Kur'an'dan bazı ayetleri delil olarak getirir. O ayetler, denizlerden çıkarılan incilerin durumuna, cennetteki eşlerin ve onlara ikramda bulunan hizmetkârların inciye benzediğine vurgu yapmaktadır:³² “O ikisinden (denizden) inci ve mercan çıkar.”³³ “Sanki onlar (cennetteki eşler), saklanmış inci tanesi gibidirler.”³⁴ “Kendileri için hizmet eden (genç delikanlılar), onların etraflarında dolaşırlar. Onlar, sanki sedefinde saklanmış inci gibidirler.”³⁵ “(Cennetlikler), orada altın bileziklerle ve incilerle süslenirler. Orada onların libası (elbiseleri) ipektendir.”³⁶

İnci, kendisinden övgüyle söz eden yukarıdaki ayetleri dile getirmiştir. Daha sonra, makam olarak cennet halkının en düşük olanın, odaları ve kapıları yekpare inciden evi olan kimsenin³⁷ olduğunu belirtmiştir. Ayrıca cennet ırmaklarının yeryüzüne çıktığını; çevresinin inci çadırlardan, toprağının ise en kıymetli miskten oluştuğu; Kevser havuzunun kenarlarının inci, zebercet ve yakuttan meydana geldiği; cennet koltuklarının, inci ve yakuttan yapıldığını iftiharla sözlerine eklemiştir.³⁸

Hz. Cebrail'in, Hz. Peygambere gelerek Hz. Hatice'yi, gürültü ve yorgunluk bulunmayan cennette, içerisi oyulmuş inciden mamul bir evle müjdelemiştir.³⁹ Cennette, mümin için, içi boş tek bir inciden bir çadırın varlığı⁴⁰ ve cennet ehli için inciden, zebercetten ve yakuttan bir çadır kurulu olduğunu vurgulamıştır.⁴¹

Dikkat edildiğinde gerek sahih, hasen, merfu; gerekse zayıf veya mevzu olsun, birçok hadis rivayetinde inci kavramının varlığına şahit oluyoruz.

31 es-Suyûti, *Makâmât*, s. 48.

32 es-Suyûti, *Makâmât*, s. 48-49

33 Rahmân 55/22.

34 Vâkı'a, 56/23.

35 Tûr, 52/24; İnsân, 76/19.

36 Hac 22/23; Fâtır, 35/33.

37 Muhammed Nâsiruddîn Elbânî, bu hadisin zayıf olduğunu söylemiştir. Bkz. *Zayıfu'l-Câmi'i's-Sağîr ve Ziyâdetuh*, el-Mektebu'l-İslâmî, Dimaşk, ts., s. 199. el-'Aclûnî ise Taberânî'nin, güçlü bir isnatla Enes b. Malikten rivayet ettiğini bildirmiştir. Bkz. Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Muhammed b. el-'Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ ve Muzîlu'l-Libâs 'ammâ İştēhere mine'l-Ehâdis 'alâ Elsineti'n-Nâs*, thk. 'Abdulhamîd b. Ahmed b. Yûsuf b. Handâvî, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrût, 2000, 1/253. “Cennet ehlinin derecesi en düşük olanın inciden, zebercetten ve yakuttan bir çadırı olacaktır.” Tirmîzî, *Cennet* 23.

38 es-Suyûti, *Makâmâtü's-Suyûti*, s. 49.

39 Buhârî, *Menâkıbu'l-Ensâr* 20, *Tevhîd* 35; Muslim, *Fezâilü's-Sahâbe* 71.

40 Buhârî, *Bed'u'l-Halk* 8, Tefsîr, *Rahmân* 1, 2, *Tevhîd* 24; Muslim, *Cennet* 23; Tirmîzî, *Cennet* 3.

41 Tirmîzî, *Cennet* 23.

İncilerin küçüküne “mercan”⁴², büyük olanlarına da دُرُّ /durr⁴³ denir. Bu nedenle Kur'an'da etrafını çok aydınlatan parlak yıldızlar için كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ/kevkeburun durriyyun nitelemesi yapılmıştır.⁴⁴ İncilerin parlaklığından dolayı Arapçada ay, güneş, yıldız, ateş, şimşek, insanın parlayan yüzü⁴⁵ ve kişinin güneşten ötürü yanan sırtı⁴⁶ için incinin kendisinden türediği fiil olan لَالًا/le'le'e fiili kullanılmıştır.

Doğal incilerin bulunduğu yer, daha çok, Bahreyn, Katar ülkeleri civarıdır. Nisan ayında yağmur yağdığında denizdeki sedefler (istiridye, midye) su yüzüne çıkarak açılır ve yağmur damlacıklarını yutarlar.⁴⁷ Damlacıkları yutan sedefler, bir süre sonra yabancı madde olduğu içgüdüleriyle içindekilerini inci olarak dışarı atarlar. Sedefler sürü halinde dolaşır, yiyeceğe topluca üşüşürler. İşte yapışkan ve canlı olan sedeflerin ürettiği inciler, bu şekilde oluşur⁴⁸ ve sedefler, incileri tümüyle sarmalar.⁴⁹ İnci, “kalsiyum karbonat” adı verilen bir maddeden oluşur.⁵⁰ الغَوْصُ “el-ğavs” sözcüğü, “denizde incilerin çıkarıldığı yer”⁵¹; المطْبَقُ “el-mutabbak” ise “incinin soyulan kabuğu” demektir.⁵² İplikteki dizisinden ayrılan, kopan incilere Araplar لَوْلُوْ مَسْجُوْرٌ “lu'lu'un mescûr derler.⁵³ Denizden incileri çıkaran dalgıçlara ise غَوَّاصٌ “ğâîs” veya غَوَّاصٌ “ğavvâs” denir.⁵⁴

Ağırlık olarak incinin küçük, ortanca ve büyük boyu bulunmaktadır. el-Ekfânî (ö.749/1348)'nin belirttiğine göre dönemin “el-Yetîmiyye” adı verilen en büyük incisi, Emevî devletinin beşinci halifesi Abdülmelik b. Mervân (ö.86/705)'in sarayında bulunuyordu. Daha sonra ise Gazneli sultanı Yemînüddevlî Ebû'l-Muzaffer Behrâm Şâh b. Mes'ûd (ö.552/1157)'un hazinesinde ağırlığı 10.92 gram olan en

42 el-Ferâhidî, *age*, VI/209; Ebû İbrâhîm İshâk b. İbrâhîm b. Huseyn el-Fârâbî, *Mu'cemu Dîvânî'l-Edeb*, thk. Ahmed Muhtâr 'Umer, Dâru'ş-Şa'b, Kâhire, 2003, II/13.

43 el-Ferâhidî, *age*, VI/209; İbn Dureyd, *age*, II/641, III/110; Ebû'l-Kâsım Mahmûd ez-Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, thk. Muhammed Bâsil 'Uyûnu'Sûd, Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, Beyrût, 1998, I/283; Ebû'l-Hasan 'Alî b. İsmâîl b. Sîde el-Mursî, *el-Muhkem ve'l-Muhît el-A'zam*, thk. 'Abdulhamîd Handâvî, Dâru'l-Kutub el-İlmiyye, Beyrût, 2000, VI/34.

44 Nûr, 24/35. Kur'an, başka bir surede cennet hurilerini “saklı bulunan incilere” benzetmiştir. Bkz. Vâkı'a, 56/22-23. Kur'an, aynı şekilde denizden çıkarılan süs eşyalarından da söz etmekte (Fâtır, 35/12) ve cennet ehlinin inciler ile süslenmelerini (Hac, 22/23) haber vermektedir.

45 Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, thk. Muhammed 'Avd Mu'rib, Dâru İhyâi Turâsî'l-'Arabî, Beyrût, 2001, VIII/147, I/228; el-Mursî, *age*, IV/230; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, IX/188; ez-Zebîdî, *age*, s. 1072; Ahmed Muhtâr 'Abdulhamîd 'Umer, *age*, II/1002.

46 ez-Zebîdî, *age*, s. 421; Muhammed Hasan Cebel, *el-Mu'cemu'l-İştikâkî el-Mu'essale li-Elfâzi'l-Kur'an*, Mektebetü'l-Âdâb, Kâhire 2010, IV/1941.

47 Ebû İshâk İbrâhîm b. İshâk b. İbrâhîm el-Harbî, *Garîbu'l-Hadîs*, thk. Suleymân İbrâhîm Muhammed el-Âyid, Câmi'atu Ummî'l-Kurâ, Mekke, 1405, II/710.

48 el-Ezherî, *age*, XII/103; İbnu'l-Ekfânî, *age*, s. 3.

49 Neşvân el-Himyerî, *age*, VI/3689; İbn Manzûr, *age*, IX/188; Ahmed Rizâ, *Mu'cemu Metni'l-Luga*, Dâru Mektebetü'l-Hayât, Beyrût, ts., III/٤٣٤.

50 Ahmed Muhtâr 'Abdulhamîd 'Umer, *age*, III/1984.

51 el-Ezherî, *age*, VIII/147; el-Mursî, *age*, IX/265.

52 el-Ezherî, *age*, IX/32; el-Mursî, *age*, VI/293.

53 İbn Manzûr, *age*, IV/346; ez-Zebîdî, *age*, XI/505.

54 ez-Zebîdî, *age*, XVIII/61. Tuzlu su incisi bulunduğu gibi tatlı su incisi de mevcuttur. Bkz. 'Ukayl, *age*, s. 543.

büyük inci görülmüştür. O dönemde bu inciye astronomik derecede otuz bin dinar fiyat biçilmiştir.⁵⁵

2.3. Zümrüt / زُمْرُودُ

Daha sonra zümrüt söz alır ve şöyle seslenir: Bana değer veren, yeşil elbise bahşeden; beni göğün renginden giydiren ve sudan daha berrak kılan Allah'a hamd olsun. Ben, acıları dindirir, hastaları iyileştiririm. Benim hakkımda nice hadis ve haberler rivayet edilmiştir. Zümrütün ifadesinde zikri geçen hadislerden bir kısmı, el-Beyhakî (ö.458/1066)'nin, *Şu 'abu'l-Îmân* adlı eserinde Enes b. Mâlik (ö.179/795)'ten "Her kim çarşamba- perşembe ve cuma günleri oruç tutarsa Allah, onun için cennette yakut, inci ve zümrütten bir saray inşa edecek ve onu ateşten uzak tutacaktır."; "Cennetteki hurma ağacının kökü, yeşil zümrüttendir" diye rivayet ettiği hadislerdir.⁵⁶

Zümrüt, Farsçadan Arapçaya geçmiş yabancı bir kelimedir.⁵⁷ Zümrüt, yeşil renkte ve şeffaf olup yakuta benzeyen değerli bir taştır.⁵⁸ Daha çok, koyu yeşil olanı tercih edilir.⁵⁹ Bütün dönemlerde yüzük taşı olarak kullanılmıştır.⁶⁰ Çok eski dönemlerde bile Çin, Hint, Mısır ve diğer beldeler arasında ham zümrüt ve mamluları ticaretinin yapıldığını; zümrütün, diğer değerli madenler gibi ülke idarecileri arasında hediyeleşme objesi olarak yer aldığını görmekteyiz. Taşı, zümrütten olan kimi yüzükler, binlerce dinar verilerek satın alınmıştır. Zümrüt yüzüğün, saray adamlarının birbirine karşı üstünlük taslama aracı olarak da kullanıldığı, Abbasiler döneminde bu tavrın daha yoğun olduğu söylenebilir.⁶¹

Zümrütün faydalı olduğuna dair çok eski zamanlardan beri çeşitli görüşler vardır.⁶²

55 Geniş bilgi için bkz. *İbnu'l-Ekfâni, age, s. 3.*

56 es-Suyûtî, *Makâmât*, s. 50-51. *Zümrüt hakkında rivayet edilen hadislere* Ebû'l-Ferec 'Abdurrahmân b. 'Alî İbnu'l-Cevzî, *Kütâbu'l-Mevzû'ât*, thk. 'Abdurrahmân Muhammed 'Usmân, el-Mektebetu's-Selefiyye, Medîne, 1388, II/118 ile Muhammed *Nâsiruddîn Elbâni, ihtiyatla yaklaşmışlar, onların ya zayıf ya da mevzu olduğunu bildirmişlerdir. Bkz. Silsiletu'l-Ehâdisi'z-Zaife ve'l-Mevzûa ve Eşeruha s-Seyyi' fi'l-Umme, Dâru'l-Ma'ârif, Riyâd, 1992, XI/55-51.*

57 Ebû Mansûr Mevhûb b. Ahmed b. Muhammed el-Hudâr el-Cevâlikî, *el-Mu'arrab min Kelâm el-A'cemi 'alâ Hurûf el-Mu'cem*, thk. F. 'Abdurrahîm, Dâru'l-Kalem, Beyrût, 1990, s. 357.

58 Mesela Türkçede "zümrüdü" denildiğinde "zümrüt renginde, yemyeşil"; "zümrüt yeşili" denildiğinde ise "koyu yeşil" manası anlaşılır. Bkz. *Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, haz. Komisyon, 9. Bsm. Ankara, 1998, II/696.*

59 Celâlüddin es-Suyûtî, *Husnu'l-Muhâdara fî Târih Mısır ve'l-Kâhire*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm, Dâru İhyâ el-Kutub el-'Arabiyye, Kâhire, 1967, II/408.

60 Ahmed Muhtâr 'Abdulhamîd 'Umer, *age, II/995.*

61 Ebû'r-Reyhân Muhammed b. Ahmed el-Bîrûnî, *el-Cemâhir fi Ma'rifeti'l-Cevâhir*, basım yeri ve tarihi yok., s. 70-71. Hindliler ve Çinliler, zümrütün "reyhânî" çeşidini; Ayrupahlılar ise zümrütün koyu yeşil olanını tercih ederlerdi. Bkz. *İbnu'l-Ekfâni, age, s. 5.*

62 'Alî b. Lâli b. Muhammed el-Kustantîni, *Hayru'l-Kelâm fî'l-Takassî 'an Ağlâti'l-'Avâm*, thk. Hâtum Sâlih ed-

2.4. Mercan / الْمَرْجَانُ

Zümrüt taşı, sözünü bitirdikten sonra mercan, söz alır ve çevresine şöyle seslenir: Beni güzel elbise ile süsleyen, adımları Yüce Kitabı'nda Rahman suresinde açıkça iki kez tekrarlayan, cennet hurilerini bana benzeten, cevherimi denizlerde kılan, yerimi yurdumu kolyelerde uygun gören Allah'a hamd olsun. Ben, Kur'an'da adı geçen üç değerli taşım üçüncüsüyüm.⁶³ Hadislerde de adım geçmiştir; bu bile, bana ne kadar değer verildiğinin bir ispatıdır.⁶⁴

Daha önce incilerin küçüğüne الْمَرْجَانُ “mercan”⁶⁵; büyük olanlarına da نُرٌّ “dur”⁶⁶ dendiğini söylemiştik. Mercan kelimesi, Arapça kökenli bir sözcük değildir. Çünkü Arapçada bu harflerin yan yana geldiği kelime bulunmamaktadır. Süryaniceden Arapçaya girdiği kuvvetle muhtemeldir.⁶⁷

Mercan, pürüzsüz, kristalize ve çok beyaz olduğundan dolayısıdır ki Kur'an'da cennetteki eşler⁶⁸, denizden çıkarılan mercana⁶⁹ benzetilmiştir.⁷⁰

Beyaz ve kırmızı mercanların dışında siyah taneli bir tür vardır ki Kızıldeniz'de bulunur.⁷¹ İnci ve mercanlarda o denli gizem görülmüş ki bazı insanlar, inci ve mercanların, cinler tarafından denize bırakıldığına inanmıştır.⁷²

2.5. Zebercet / زَبَرْجَدٌ

Mercan, kendisi hakkında övgü dolu sözleri sarf ettikten sonra zebercet söze girer ve şöyle der:

Beni ve zümrütü kardeş yapan, gece ve gündüz devam ettikçe bizim de kardeşliğimizi devam ettiren Allah'a hamd olsun. Birçok hadis ve haberde defalarca ismim alenen zikredilmiştir. Bir hadiste, benim hakkımda cennette üzerinde zebercetten odaların bulunduğu yakuttan sütunların var olduğu; başka bir hadiste, cennet odalarının ya kırmızı yakuttan ya yeşil zebercetten veya beyaz inciden oluştuğu bildirilmiştir.⁷³ et-Taberânî'nin (ö.360/993), eserine aldığı bir rivayette

Dâmin, 'Alemlü'l-Kutub, Beyrût, ts., s. 33; Dozy, III/72; ez-Zebidi, *age*, VIII/145.

63 Müellif, burada yakut, inci ve mercan üçlüsünü kastetmektedir

64 es-Suyûti, *Makâmât*, s. 52. Cennette müminlere tahsis edilen evlerin tavanlarının mercandan olduğuna dair bkz. Tirmizî, *Cennet* 2.

65 el-Ferâhidî, *age*, VI/209; Cevherî, *age*, I/257, I/341; Ebû'l Huseyin Ahmed İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, thk. 'Abdusselâm Muhammed Hasan, Dâru'l-Cîyl, Beyrût, 1991, I/317; el-Mursî, *age*, VII/423.

66 el-Ferâhidî, *age*, VI/209. Bkz. Nûr, 24/35.

67 el-Cevâlikî, *age*, s. 603.

68 Rahmân, 55/58.

69 Rahmân, 55/22.

70 el-Ezherî, *age*, XI/175

71 Dozy, *age*, XI/119.

72 el-Ezherî, *age*, XI/51, 75.

73 es-Suyûti, *Makâmât*, s. 52.

ise “Her kim ramazan ayında sessiz sakin olarak bir gün oruç tutarsa, Allah, ona cennette kırmızı yakuttan ve yeşil zebercetten bir ev yapacaktır”⁷⁴ diye söz edilmiştir.

Zebercet, daha sonra Hz. Peygamber’in parmağındaki yüzük taşı olduğunu; kendisine Hz. Peygamber’in elinin değiştiğini, kendisinde “Muhammedun Resûlullâh” ibaresinin nakışlı olduğunu; Cebrail’in kanatlarının zebercet mücevheriyle süslendiğini söyleyerek bunun, diğer değerli taşlara üstünlüğü için yeterli bir delil olduğunu ve dolayısıyla kimsenin kendisine üstünlük taslayamayacağını ileri sürmüştür.⁷⁵ Zebercet, konuşmasının sonunu “Ben, üçüncü halife Osman b. Affân’ın elinden Erîs kuyusuna⁷⁶ düştüğümde, fitne kazanı kaynamaya başladı, huzur ve barış yok oldu, müminler birbirine kılıçlarını çektiler. Bu ise Hz. Süleyman’ın yüzüğündeki sırrın bende de olduğunun bir göstergesidir” şeklinde bağlamıştır.⁷⁷

Zebercet, Farsçadan Arapçaya geçmiş yabancı bir kelimedir.⁷⁸ Zebercet, fıstık içi yeşil renginde, şeffaf ama çabuk solan bir taştır.⁷⁹

2.6. Akîk / الْعَقِيقُ

es-Suyûtî, makâmesinde zebrecet taşından sonra akik taşına söz hakkını verir; akik de ayağa kalkarak şöyle konuşur:

Beni haşmetli ve gösterişli kılan, bana en görkemli elbiseyi giydiren, ayrıcalıklı güzel özellikler bahşeden ve dost konusunda beni mübarek yapan Allah’a hamd

74 Ravilerden Velid b. Velid için Ebû Hâtim, güvenilir/sika demiş ama birçok hadis kritikçisi ise raviyi zayıf görmüştür. Bkz. Ebû'l-Hasan Nureddin ‘Alî b. Bekr b. Suleymân el-Heysemî, *Meçma'u'z-Zevâid ve Menba'u'l-Fevâid*, thk. Hussâmuddîn el-Kudsî, Mektebetu'l-Kudsî, Kâhire, 1994, III/143.

75 es-Suyûtî, *Makâmât*, s. 52.

76 Erîs Kuyusu, diğer adıyla Bi'rû'l-Hâtem yani Yüzük kuyusu, Hz. Osman’ın Peygamberimize ait mühür olarak kullanılan yüzüğü düşürdüğü kuyudur. Medine’ye üç kilometre uzaklıkta, Kuba Mescidinin batı tarafında bulunmaktadır. Bu kuyu Erîs adlı bir Yahudiye ait bahçede bulunduğu için Erîs Kuyusu diye anılmıştır. Hz. Peygamberin yüzüğü vefatına kadar parmağında idi. Sonra Hz. Ebû Bekr, Hz. Ömer ve Hz. Osman’a intikal etti. Bir defasında Hz. Osman Erîs kuyusunun başına oturmuş, yüzüğü yerinden çıkarmıştı. O esnada yüzük kuyuya düşmüştü. Hz. Osman’ın nezaretinde üç gün boyunca kuyunun suyu çekilmesine rağmen yüzük bulunamamıştı. Hicri 30 (650) tarihinde vuku bulan bu olaydan sonra kuyu, Yüzük Kuyusu anlamında *Bi'ru'l-Hâtem* diye de anılmıştır. Yüzük, Erîs kuyusuna düşünceye kadar Hz. Osman’ın elinde parmağında olup, üzerindeki yazı Muhammed Resûlullâh idi. Bkz. Buhârî, *Libâs* 45, 46, 50, 53; Muslim, *Libâs* 53, 55; Ebû Dâvud, *Hâtem* 1-2; Tirmizî, *Libâs* 16; Nesâî, *Zinet* 43, 53; İbnu Mâce, *Libâs* 40; et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, VII/150; *el-Mu'cemu'l-Evsat*, VII/114; Ebû Bekr Ahmed b. ‘Amr b. ed-Dahhâk b. Mahled eş-Şeybânî, *es-Sunne*, thk. Muhammed Nâsiruddîn Elbânî, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrût, 1440, II/543; Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Bustî, *el-Ihsân fî Takrîbi Sahîhi İbn Hibbân*, thk. Şu'ayb el-Arnaût, Mu'essesetu'r-Risâle, Beyrût, 1988, XII/307.

77 es-Suyûtî, *Makâmât*, s. 52.

78 el-Cevâlikî, *el-Mu'arrab*, s. 357.

79 Bkz. ‘Alî b. Lâli b. Muhammed el-Kustantîni, *Hayru'l-Kelâm fî'l-Takassî 'an Ağlâti'l-'Avâm*, thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, ‘Alemlu'l-Kutub, Beyrût, ts., S. 33.

olsun. Ayrıca Hz. Peygamber, benim hakkımda şunları buyurmuştur:⁸⁰ “*Cennet ehlinin en fazla olan takısı, akiktir.*” Suyûti'nin, eserine aldığı bu rivayet konusunda oldukça çeşitli yorumlar yapılmıştır. Kimisi bu rivayet için merfu⁸¹; kimisi zayıf⁸², yalan ve mevzu olduğunu söylemiştir.⁸³ es-Suyûti, Makâmât'ında bu rivayete yer vermesine rağmen, başka bir eserinde ise rivayetin kritiğini yaparken onun hakkında “garib hadistir” hükmünü vermiştir.⁸⁴

“*Akik yüzük takan kimse, hayır görmeye devam edecektir.*” Bu rivayetin durumu, bir öncekinden farklı değildir. Önceki rivayet için yapılan kritikler, bunun hakkında da yapılmıştır.⁸⁵

“*Akik yüzük takınız, çünkü o berekettir*” ifadesi, hadis diye rivayet edilmişse de⁸⁶ hadis kritikçileri, ona ihtiyatla yaklaşmışlar, onun Hz. Hz. Peygamber tarafından seslendirilmediği hükmüne varmışlardır.⁸⁷

“*Akik yüzük takınız; çünkü o, fakirliği yok eder.*” Bu rivayetin aslının olmadığı; Hz. Peygamber'in -ki Haceru'l-Esved'in durumu bilinmesine rağmen-⁸⁸ akik taşı gibi bir obje için “bereketdir, mübarektir, fakirliği yok eder” gibi lafızları kullanmayacağı aşikârdır.⁸⁹

“*Akik takan kimsenin işi yaver gider, akıbeti hayır olur.*” Hadis kritiği yapan uzmanlar, merfu olan bu sözün sahih olmadığını söylemiştir. Hiçbir çaba ve emek

80 es-Suyûti, *Makâmât*, s. 53.

81 Ebû'l-Fadl Ahmed b. 'Alî b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el-'Askalânî, *Lisânu'l-Mizân*, thk. 'Abdulfettâh Ebû Gudde, Dâru'l-Beşâir, Beyrût, 2002, IV/109.

82 'Alî b. Ahmed b. Nureddîn b. Muhammed 'Azîzî, *es-Sirâcu'l-Munîr bi-Şerhi'l-Câmi'i's-Sağîr*; Merkez en-Nahb el-'İlmiyye, Su'udiyeye, ts. I/279.

83 Bkz. İbnu'l-Cevzî, *age*, III/58; Şemsuddîn Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. 'Usmân b. Kaymâz ez-Zehebi, *Mizânu'l-İ'tidâl fi Nakdi'r-Ricâl*, thk. 'Alî Muhammed el-Becâvî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, 1963, II/183; Ebû'l-Hayr Şemsuddîn Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed es-Schâvî, *el-Mekâsîdu'l-Hasene fi Beyân Kesir mine'l-Ehâdis el-Meşhûra 'alâ'l-Elsine*, thk. Muhammed 'Usmân el-Hıf, Dâru'l-Kuttâbi'l-'Arabî, Beyrût, 1985, s. 252; Muhammed b. 'Alî Şevkânî, *el-Fevâidu'l-Mecmu'a fi'l-Ehâdisi'l-Mevzu'a*, thk. 'Abdurrahmân b. Yahyâ el-Mu'allimî el-Yamânî-'Abdulvahhâb 'Abdullatif, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 1379, s. 194; Elbânî, *Zayıfu'l-Câmi'i's-Sağîr ve Ziyâdetuh*, I/155.

84 Bkz. es-Suyûti, *Câmi'u'l-Ehâdis*, nşr. Hasan 'Abbâs Zekî, Mısır, ts., V/٧٠٤.

85 Bkz. *İbnu'l-Kayserânî*, Ebû'l-Fazl İbnu'l-Kayserânî Muhammed b. Tâhir b. 'Alî el-Makdisî eş-Şeybânî, *Tezkiretu'l-Huffâz Etrâf Ehâdisi Kitâbi'l-Mecrûhin li Ibn Hibbân*, Riyâd, 1994, s. 314; İbnu'l-Kayserânî, *Ma'rifetu'l-Tezkire fi'l-Ehâdisi'l-Ma'rife*, thk. 'İmâduddîn Ahmed Haydârâbâd, Mu'essesetu'l-Kutub es-Sekâfiyye, Beyrût, 1985, s. 207; *İbnu'l-Cevzî, age*, III/57; es-Schâvî, *age*, s. 252; ez-Zehebi, *Mizânu'l-İ'tidâl*, IV/499, 509; el-'Askalânî, *Lisânu'l-Mizân*, IX/25; Şevkânî, *age*, s. 194; Elbânî, *Silsiletu'l-Ehâdisi'z-Zaife ve'l-Mevzûa ve Eseruhs-Seyyiu fi'l-Ummeh, Dâru'l-Ma'ârif, Riyâd, 1992, I/230.*

86 el-Beyhakî, *Şu'abu'l-İmân*, VIII/361.

87 *İbnu'l-Cevzî, age*, III/57; Ebû'l-Hasan Molla 'Alî b. Muhammed 'Aliyyu'l-Kârî, *el-Esrâru'l-Merfû'a fi'l-Ahbâri'l-Mevzû'a*, thk. Muhammed Sabbâğ, Dâru'l-Emâne, Beyrût, ts., s. 158; Şevkânî, *age*, s. 194.

88 Hz. Ömer'in, Haceru'l-Esved'in yanına gelerek onu hem öpmüş hem de: “*Biliyorum ki sen bir taşsın, ne bir faydan ne de zararın vardır. Ben, Hz. Peygamberin, seni öptüğünü görmeseydim, seni asla öpmezdim*” demiştir. Bkz. Buharî, *Hacc* 50, 57, 60; Muslim, *Hacc*, 248, 120; Tirmizî, *Hacc* 37; Ebû Dâvûd, *Menâsik* 47; Nesâî, *Hacc* 147; İbnu Mâce, *Menâsik*, 27; Muvatta, *Hacc* 36.

89 Bkz. *İbnu'l-Cevzî, age*, III/58; ez-Zehebi, *Mizânu'l-İ'tidâl*, I/530, Şevkânî, *age*, s. 194; Elbânî, *Silsiletu'l-Ehâdisi'z-Zaife ve'l-Mevzû'a*, I/398, III/38, XI/693.

sarf etmeden, salt bir parça taşı bulundurmanın, kişinin işinin yaver gitmesine sebep olacağı, kişinin akıbetinin de hayırla sonlanacağı şeklindeki düşünce, insan-emek, insan-sermaye ve insan-eşya ilişkisi mantalitesiyle uzaktan yakından bir ilgisi bulunmamaktadır. İbnu'l-Cevzî (ö.597/1201), akikle ilgili hadis diye rivayet edilen sözlerin, hiçbir sahih tarafı bulunmamaktadır.⁹⁰

“Akik yüzük takan, her hayra muvaffak olur ve onu iki melek sever.” el-Munâvî (ö.1031/1622), senetteki ravi Ya'kûb b. Velid el-Medenî'nin yalancı olduğunu kaydetmiştir.⁹¹

Değerli taş çeşitlerinden olan akik, daha çok, kırmızı renklidir.⁹² Genellikle yüzük taşı olarak istihdam edilir. Beyaz ama hafif çizgili akik, Yemen'de San'a taraflarında bulunur. Zaten onun başka bir adına “Yemen taşı” denir. San'a'dan Aden'e getirilir, oradan da sair beldelere gönderilir.⁹³ 1902 yılından itibaren Fransa'da kimyasallar aracılığıyla suni akik imal edilmeye başlanmıştır.⁹⁴ En değerli kırmızı akik, Hindistan'da bulunur; orada kahverengi akik, rengi kırmızıya dönüşün diye bir süre güneşe bırakılır. Dünya pazarlarındaki akikin büyük çoğunluğu ise yapaydır; Brezilya ve Uruguay menşelidir.⁹⁵

Faydaları: Vücuttaki kanamanın durmasına yardımcı olur. Bedene canlılık ve zindelik verir. Stres ve gerginliği azaltır.⁹⁶ Çeşitleri arasında en makbulü kırmızı, sonra sarı, daha sonra ise beyaz olanıdır.⁹⁷ Akikin tozu, dişlerin temizlenmesine yardımcı olur, dişlerin çürümesini geciktirir. Yüzük taşının migrene iyi geldiğine dair yorumlar yapılmıştır.⁹⁸

2.7. Fîrûze/Turkuaz - الفَيْرُوزَج

Mücevherat arasında en son sözü, firûze alır ve “Beni iki renk sayesinde üstün kılan, iki elbiseyle giydiren, kimya ilminde gözler için ilaçların arasına katan, bizzat beni onure ederek diğer madenlerden farklılaşmamı sağlayan Allah'a hamd olsun. Hava berraklaştığında ben de berraklaşır, hava bulanık olduğunda ben de

90 İbnu'l-Cevzî, *age*, III/58.

91 Bkz. Zeynuddîn Muhammed 'Abdurrezzâk el-Munâvî, *Feyzu'l-Kadîr Şerhu'l-Câmi'i's-Sağîr*, el-Mektebetu't-Ticâriyye el-Kubrâ, Mısır, 1356, III/235.

92 Ebû 'Abdullâh Şemsuddîn Muhammed b. Ebû'l-Feth el-Ba'li', *el-Muttali' 'alâ Elfâzi'l-Mukni'*, thk. Mahmûd el-Arnâut- Yâsin Mahmûd el-Hatîb, Mektebetu's-Sevvâdi, Cidde, 2003, s. 474.

93 Firûzâbâdi, *age*, s. 910; Ahmed Rızâ, *Mu'cemu Metni'l-Luga*, IV/166; Muhsin 'Ukayl, *age*, s. 423.

94 'Ukayl, *age*, s. 465.

95 'Ukayl, *age*, s. 468.

96 Firûzâbâdi, *age*, s. 910.

97 ez-Zebîdî, *age*, XXVI/167; İbrâhîm Mustafâ ve diğerleri, *Mu'cemul-Vasît*, II/616.

98 Neşvân el-Himyerî *age*, VII/4297; 'Ukayl, *age*, 471-472.

bulanık olurum. Nisâbûr Dağı dışında başka yerde bulunmam.⁹⁹ Her kim, toz halinde beni içerse her giriştiği işte başarılı olur"¹⁰⁰ der.

Fîrûze, diğer adıyla turkuaz taşıdır. Farsçadan Arapçaya girmiş bir sözcüktür.¹⁰¹ Farsçada "Pîrûze/zafer" anlamına gelen bu kelime "zafer, galibiyet taşı" ve "göz taşı" olarak meşhurdur.¹⁰² Türkiye'de turkuaz diye bilinir.

Özellikleri ise yeşil ve gök mavisi tonları olan turkuaz, havanın durumuna göre değişir; hava berrak olduğunda, taş da berrak ve açık olur; hava bulanık ve kapalı olduğunda ise havaya muadil bulanık ve kararar bir şekil alır. Hava, bir saat içinde yüz defa değişse bile fîrûze taşı da o sayıda değişime uğrar.¹⁰³ Genelde "İshâkî" ve "Halancı" olmak üzere iki çeşit fîrûze vardır. En değerli ve berrak olanı "İshâkî" diye anılan fîrûzedir.¹⁰⁴ Fîrûze taşı törpülenmez¹⁰⁵, ateşte ve sıcak suda özünü kaybetmez. Yüzük taşı olması noktasında idealdir.¹⁰⁶ Fîrûze, yağla bulduğunda gevşer ve berraklaşır. On gün kadar yağda bırakıldığında, ağırlığı günbegün artar.¹⁰⁷

İmam Cafer Sadık (ö.148/765)'a isnat edilen "Fîrûze yüzük taşı takılan el, fakir olmaz" sözü, oldukça yaygındır.¹⁰⁸

Fîrûzenin insan sağlığına faydası konusunda eskiden beri inançlar söz konusudur.¹⁰⁹

99 es-Suyûti, kendi döneminin enformatik koşullarına göre fîrûzenin sadece İran'da Nisâbûr Dağı'nda mevcut olduğunu söylüyor. Bu konuda es-Suyûti'nin verdiği bilgiyi garipsenmemek gerekir. Oysaki fîrûze, ilk defa Mısır'da MÖ. 3000 yıllarında Sina Dağı'nda bulunmuştur. Bu nedenle bu madenin bir adı da, fîrûze-i Mısırî'dir. Günümüzde fîrûze yoğunluklu olarak İran, Mısır, Meksika, Seylan (Sri Lanka), Tayland ve Amerika gibi ülkelerde bulunmaktadır. Bkz. 'Ukayl, *age*, s. 502-504.

100 es-Suyûti, *Makâmât*, s. 54.

101 Ahmed Rızâ, *age*, IV/383.

102 Ebû'r-Reyhân el-Bîrûnî, *age*, s. 72-73, 84; *İbnu'l-Ekfânî*, *age*, s. 5; 'Ukayl, *age*, 500.

103 Ebû'l-'Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. Muhammed el-Heytemî, *Tuhfetu'l-Muhtâc bi-Şerhi'l-Minhâc*, el-Mektebetu't-Ticâriyye el-Kubrâ, Beyrût, 1983, I/124; Dozy, *age*, VII/144; İbrâhîm Mustafâ ve diğerleri, *age*, II/708; Muhammed b. 'Abbâs Ebû Bekir el-Hârizmî, *Mufîdu'l-'Ulûm ve Mubîdu'l-Humûm*, el-Mektebetu'l-'Unsiyye, Beyrût, 1418, s. 207.

104 Ebû'l-Feth Bahâüddin Muhammed b. Ahmed b. Mansûr el-İbşîhî, *el-Mustatrafi Kulli Fennin Mustazraf*, 'Alemlu'l-Kutub, 1419, s. 390.

105 Alıntı yaptığımız yazarlar, kendi dönemlerinin koşullarına göre yorumda bulunmuşlardır. O günün şartlarında sadece yüzük taşı olarak kullanılan fîrûze, günümüzde teknolojinin gelişmesiyle taşın işlendiği alanlar, artmış; dîn törpülenmeyen taş, tesbih, kolye, bileklik ve küpe olarak kullanılmaktadır.

106 Ebû 'Usmân 'Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhîz el-Kinânî, *Kitâbu'l-Tebassur bi'l-Ticâre*, thk. Hasan Husnî 'Abdulvahhâb et-Tunûsî, Mektebetu'l-Hancî, Kâhire, 1994, s. 14; 'Ukayl, *age*, 504.

107 el-Hârizmî, *age*, s. 207.

108 Sirâcuddîn Ebû Hafs 'Umer b. Muzaffer b. el-Verdî, *Harîdetu'l-'Acâib ve Ferîdetu'l-Garâib*, thk. Enver Mahmûd, Zennâtî, Mektebetu's-Sekâfe el-İslâmiyye, Kâhire, 2008, s. 300.

109 Ne kadar faydalı olduğu hususunda bilgiler için bkz. el-Hârizmî, *age*, s. 206-207; *Şihâbüddin Ahmed b. Yahyâ b. Fadlullâh el-'Umerî, Mesâliku'l-Ebsâr fi Memâliki'l-Emsâr*, el-Macma'u's-Sekâfi, Abudâbî, 1423, XII/291; el-İbşîhî, *el-Mustatrafi Kulli Fennin Mustazraf*, s. 227, 390; Ebû'r-Reyhân el-Bîrûnî, *age*, s. 72-73, 84; *İbnu'l-Ekfânî*, *age*, s. 5.

Sonuç

Biz, çalışmamızda ele aldığımız değerli taşların fikhî durumunu değil; daha çok, onların işlevlerini ve es-Suyûtî tarafından kişileştirilen yönlerini analiz etmeye çalıştık. Taşların, hadis ilmi bağlamındaki durumlarına yeri geldikçe değinmeye gayret ettik. Ne var ki onlara dair birçok hadisin ya mevzu veya tergîb kabilinden olduklarını gördük.

es-Suyûtî, değerli taşları konuşurken, eşyanın fitrî yapısına uygun hareket ederek, eşyaya başta Allah'a hamd etme yükümlülüğünü hatırlatmıştır. Çünkü gerek canlı gerekse cansız olsun, tüm varlıkların şu veya bu şekilde Allah'ı anma (İsrâ, 17/44; Nûr, 24/41; Sâd, 38/18) görevleri vardır. Burada, gerek canlı gerek cansız olsun, bütün varlıkların Allah'ı tespih ettiğine dair bir telmih bulunmaktadır.

es-Suyûtî tarafından dile getirilen taşların, önce Kur'an'dan, daha sonra ise hadislerden deliller getirmesi, dolaylı olarak mümin kişiye de delillerin kaynak sıralamasını hatırlatmış olmaktadır. Bu nokta da, *Makâmât*'ın vermek istediği incelikleri arasında sayılabilir.

Dikkat edilirse konuşan taşlar, sadece kendileriyle ilgili delilleri getirmeye çalışıyorlar. İrade sahibi bazı insanların yaptığı gibi muhatabını kötüleyerek kendilerini temize çıkarmıyorlar. Bu nokta, ahlakî anlamda *Makâmât*'ı okuyanlar için bir ders ve ibret olarak algılanmalıdır.

Çalışmamızda değerli taşların, kimi toplumlarda kutsandığını tespit ettik. Bazıları, incinin tanrı heykellerinin gözyaşları olduğuna; bazıları da inci ve mercanların, cinler tarafından denize bırakıldığına inanmıştır. Mesela Hz. Ömer'in, Haceru'l-Esved'in yanına gelerek onu hem öpüp hem "*Biliyorum ki sen bir taşsın, ne bir faydan ne de zararın vardır. Ben, Hz. Peygamberin, seni öptüğünü görmedim, seni asla öpmedim*" sözü, bu bakış açısının en canlı örneğiydi.

es-Suyûtî'nin, hadis diye eserine aldığı rivayetler hakkında mevzuat sahibi bilgilerin kritiklerine şahit olduk. Hadis bağlamında kimi rivayetlerin merfu ve zayıf; kimi rivayetlerin ise batıl, mevzu ve asılsız diye nitelendirildiklerini gördük. Ama Suyûtî'nin, hadis seçiciliği konusunda pek hassasiyet göstermediği şeklinde algılanabilir.

Eserdeki makâmelerin içeriğine dair yapılan olumlu ve olumsuz değerlendirmelere rağmen, es-Suyûtî'nin *Makâmât*'ı, farklı boyutlardan ele alınmayı, üzerinde analitik çalışılmayı hak etmektedir. Çünkü Müellif, "bütün İslâm ilimleri konusunda eser yazan kimse" olarak ansiklopedik bir şahsiyettir.

Kaynakça

- 'Abdübâkî, Muhammed Fuâd (ö.1967), *el-Mu'cemu'l Mufehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, el-Matba'atu'l-İslâmiyye, İstanbul, 1982.
- el-'Aclûnî, Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. Muhammed b. 'Abdülhâdî el-Cerrâhî (ö.1162/1749), *Keşfu'l-Hafâ ve Muzîlu'l-Libâs 'ammâ İštehere min el-Ehâdis 'alâ Elsineti'n-Nâs*, thk. 'Abdulhamîd b. Ahmed b. Yûsuf b. Handâvî, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrût, 2000.
- 'Aliyyu'l-Kârî, Ebû'l-Hasan Molla 'Alî b. Muhammed (ö.1014/1605), *el-Esrâru'l-Merfû'a fî'l-Ahbâri'l-Mevzû'â*, thk. Muhammed Sabbâğ, Dâru'l-Emâne, Beyrût, ts.
- el-Asbahânî, Ebû Nu'aym Ahmed b. 'Abdullah b. İshâk b. Mûsâ b. Mehrân (ö.430/1039) *Sıfatu'l-Cennet*, thk. 'Alî Rızâ 'Abdullâh, Dâru'l-Me'mûn, Dımaşk, ts.
- el-'Askalânî, Ebû'l-Fadl Ahmed b. 'Alî b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer (ö.852/1448), *Lisânu'l-Mizân*, thk. 'Abdulfettâh Ebû Gudde, Dâru'l-Beşâir, Beyrût, 2002.
- el-'Aynî, Ebû Muhammed Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed (ö.855/1451), *'Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahîh el-Buhârî*, Dâru lhyâ et-Turâsi'l-'Arabî, Beyrût, ts.
- 'Azîzî, 'Alî b. Ahmed b. Nureddîn b. Muhammed, *es-Sirâcu'l-Munîr bi-Şerhi'l-Câmi'i's-Sağîr*, Merkez en-Nahb el-'İlmiyye, Su'udiyye, ts.
- el-Beyhakî, Ahmed b. Huseyin b. 'Alî b. Mûsâ (ö.458/1066), *Şu'abu'l-İman*, thk. 'Abdul'ali 'Abdulhamîd, Mektebetu'r-Ruşd, Riyâd, 2003.
- , *Fezâilu'l-Evkât*, Mektebetu'l-Menâre, Mekke, 1410.
- Buhârî, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. İsmâ'îl (ö.256/870), *Sâhîhu'l-Buhârî*, thk. Muhammed Zuheyr b. Nâsır Dâru Tûk en-Necât, Beyrût, 1422.
- el-Bendârî, 'Abdulgaffâr Suleymân-Zağlûl, Muhammed Sa'îd Besyûnî, *Makâmâtus-Suyûti*, Dâru 'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 1986.
- el-Bîrûnî, Ebû'r-Reyhân Muhammed b. Ahmed (ö.453/1061), *el-Cemâhir fî Ma'rifeti'l-Cevâhir*, basım yeri ve tarihi yok.
- el-Câhız, Ebû 'Usmân 'Amr b. Bahr b. Mahbûb (ö.255/869), *el-Hayavân*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 2004.
- , *er-Resâilu's-Siyâsiyye*, Dâru ve Mektebetu'l-Hilâl, Beyrût, ts.
- , *Kitâbu't-Tebassur bi't-Ticâre*, thk. Hasan Husnî 'Abdulvahhâb et-Tunûsî, Mektebetu'l-Hancî, Kâhire, 1994.
- Cebel, Muhammed Hasan, *el-Mu'cemu'l-İştikâkî el-Mu'essale li-Elfâzi'l-Kur'ân*, Mektebetu'l-Âdâb, Kâhire 2010.
- el-Cevâlikî, Ebû Mansûr Mevhûb b. Ahmed b. Muhammed el-Hudar (ö.540/1145), *el-Mu'arrab min Kelâm el-A'cemi 'alâ Hurûf el-Mu'cem*, thk. F. Abdurrahîm, Dâru'l-Kalem, Beyrût, 1990.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâ'îl b. Hammâd (ö.396/1005), *es-Sihâh Tâcu'l-Luğa ve Sihâhu'l-'Arabîyye*, thk. Ahmed 'Abdulgafûr 'Attâr, Kâhire, 1958, I/257.

- ed-Derrûbî, Semîr Mahmûd, *Şerhu Makâmâti Celâluddîn es-Suyûtî*, Mu'essesetu'r-Risâle, Beyrût, 1989.
- Demir, Remzi- Kılıç, Mutlu, "Cevâhîrnâmeler ve Osmanlılar Dönemi'nde Yazılmış İki Cevâhîrnâme", *Ankara Üniversitesi, Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, Sayı 14, Ankara 2003.
- Dozy, Reinhart Pieter Anne (ö.1300/1883), *Tekmiletu'l-Me'âcim el-'Arabîyye*, çev. Muhammed Selim en-Na'imî, Vizâretu's-Sekâfe ve'l-İ'lâm, 'Irak, 1979.
- Ebû Bekir el-Hârizmî, Muhammed b. 'Abbâs (ö383/994), *Mufîdu'l-'Ulûm ve Mubîdu'l-Humûm*, el-Mektebetu'l-'Unsuriyye, Beyrût, 1418.
- Ebû'l-Bekâ el-Kefevî, Eyyûb b. Mûsâ el-Huseynî el-Kırimî (ö.1095/1684), *el-Kulliyât Mu'cemun fi'l-İstlahât ve'l-Furûk el-Lugavîyye*, Mu'essesetu'r-Risâle, Beyrût, ts.
- Ebû'l-Feth el-Ba'li', Ebû 'Abdullâh Şemsuddîn Muhammed b. (ö.709/1310), *el-Muttali' 'alâ Elfâzi'l-Mukni'*, Mektebetu's-Sevvâdî, Cidde, 2003.
- Ebû Dâvûd, Suleymân b. Eş'âs (ö.275/888), *Sunen*, thk. M. Muhyiddîn 'Abdulhamîd, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrût, ts.
- Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn (ö.1999), *Zayîfu'l-Câmi'i's-Sağîr ve Ziyâdetuh*, el-Mektebu'l-İslâmî, Dimaşk, ts.
- , *Silsiletu'l-Ehâdîsi'z-Zaîfe ve'l-Mevzûa ve Eşeruha's-Seyyi' fi'l-Umme, Dâru'l-Ma'ârif, Riyâd, 1992.*
- el-Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Herevî (ö.370/980), *Tehzibu'l-Luğa*, thk Muhammed 'Avd Mu'rib, Dâru İhyâi Turâsî'l-'Arabî, Beyrût, 2001.
- el-Fârâbî, Ebû İbrâhîm İshâk b. İbrâhîm b. Huseyn (ö.350/961), *Mu'cemu Dîvânî'l-Edeb*, thk. Ahmed Muhtâr 'Umer, Dâru's-Şa'b, Kâhire, 2003.
- el-Ferâhîdî, Ebû 'Abdurrahmân Halîl b. Ahmed b. 'Amr (ö.170/787), *Kitâbu'l-'Ayn*, thk. Mehdi el-Mahzûmî, İbrâhîm Samarraî, Dâru Mektebeti'l-Hilâl, ts.
- Fîrûzâbâdî, Meccuddîn Muhammed b. Ya'kûb (ö.817/1414), *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Mu'essesetu'r-Risâle, Beyrût, 2005.
- el-Harbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. İshâk (ö.285/899), *Garîbu'l-Hadis*, thk. Suleymân İbrâhîm Muhammed el-'Âyid, Câmi'atu Umî'l-Kurâ, Mekke, 1405.
- el-Harîrî, Ebû Muhammed Kâsım b. 'Alî b. Muhammed b. 'Usmân (ö.516/1122), *Makâmâtu'l-Harîrî*, Matba'atu'l-Ma'ârif, Beyrût, 1873.
- el-Heysemî, Ebû'l-Hasan Nuruddîn 'Alî b. Bekr b. Suleymân (ö.807/1405.), *Mecmau'z-Zevâid ve Menba'u'l-Fevâid*, Mektebetu'l-Kudsî, Kâhire, 1994.
- İbn Dureyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen el-Ezdî (ö.321/933), *Cemheretu'l-Luğa*, thk. Remzî Munîr Ba'labekî, Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, Beyrût, 1987.
- İbn Ebû Âsım, Ebû Bekr Ahmed b. 'Amr b. ed-Dahhâk b. Mahled eş-Şeybânî (ö.287/900), *es-Sunne*, thk. Muhammed Nâsiruddîn Elbânî, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrût, 1440.
- İbn Fâris, Ebû'l Huseyin Ahmed (ö.395/1004), *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, thk. 'Abdusselâm Muhammed Hasan, Dâru'l-Cîyl, Beyrût, 1991.

- İbn Hacer el-Heytemî, Ebû'l-'Abbâs Şihâbuddîn Ahmed (ö.974/1567), *Tuhfetu'l-Muhtâc bi-Şerhi'l-Minhâc*, el-Mektebetü't-Ticâriyye el-Kubrâ, Beyrût, 1983.
- İbn Hanbel, Ahmed (ö.241/855), *Musned*, thk. Şu'ayb el-Arnaût-'Adil Murşid, Muessesetu'r-Risâle, Beyrût, 2001.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Bustî (ö.354/965), *el-İhsân fî Takrîbi Sahîhi İbn Hibbân*, thk. Şu'ayb el-Arnaût, Mu'essesetu'r-Risâle, Beyrût, 1988.
- İbn Mâce, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Yezîd (ö.279/892), Muhammed Fuâd 'Abdulkâkî, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-'Arabiyye, Beyrût, ts.
- İbn Manzûr, Ebû Fadl Cemâluddîn Muhammed (ö.711/1311), *Lisânu'l-'Arab*, Dâru Sâdir, Beyrût, 1414.
- İbnu'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec 'Abdurrahmân b. 'Alî (ö.597/1201), *Kitabu'l-Mevzû'ât*, thk. 'Abdurrahmân Muhammed 'Usmân, el-Mektebetü's-Selefiyye, Medîne, 1388.
- İbnu'l-Ekfânî, Ebû 'Abdullâh Şemsuddîn Muhammed b. İbrâhîm b. Sâid el-Ensârî es-Sincârî (ö.749/1348), *Nuhabu'z-Zehâir fî Ma'îfeti'l-Cevâhir*, Beyrût, 1975.
- İbnu'l-Kayserânî, Ebû'l-Fazl İbnu'l-Kayserânî Muhammed b. Tâhir (ö.507/1113), *Tezkiretu'l-Huffâz Etrâf Ehâdîsi Kitâbi'l-Mecrûhîn li İbn Hibbân*, Riyâd, 1994.
- , *Ma'rîfetu't-Tezkire fî'l-Ehâdîsi'l-Ma'rife*, thk. 'Îmâduddîn Ahmed Haydar, Muessesetu'l-Kutub es-Sekâfiyye, Beyrût, 1985.
- İbnu'l-Verdî, Sirâcuddîn Ebû Hafs 'Umer b. Muzaffer (ö.852/1449), *Harîdetu'l-'Acâib ve Ferîdetu'l-Garâib*, Mektebetü's-Sekâfe el-İslâmiyye, Kâhire, 2008.
- el-İbşîhî, Ebû'l-Feth Bahâuddîn Muhammed b. Ahmed b. Mansûr (ö.852/1449) *el-Mustatraf fî Kulli Fennin Mustazraf*, 'Alemu'l-Kutub, 1419.
- Kâtib Çelebî, Mustafâ b. 'Abdullâh Hâcî Halîfe (ö.1067/1657), *Keşfu'z-Zunûn an Esâmi'l-Kutub ve'l-Funûn*, Mektebetü'l-Musennâ, Bağdâd, 1941.
- Kehhâle, 'Umer Rızâ (ö.1987), *Mu'cemu'l-Mu'ellifîn*, Beyrût, ts.
- el-Kindî, Ya'kûb b. İshâk, *Kitâbu't-Tarâfîk fî'l-'Itur*, thk. Seyf b. Şâhin b. Halef el-Merîhî, Vizâretü's-Sakâfe ve'l-Funûn ve't-Turâs, Doha, 2010.
- el-Kustantînî, 'Alî b. Lâlî b. Muhammed (ö.992/1584), *Hayru'l-Kelâm fî't-Takassî 'an Ağlâti'l-'Avâm*, thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, 'Alemu'l-Kutub, Beyrût, ts.
- Mubârekfûrî, Ebû'l-'Alâ Muhammed 'Abdurrahmân b. 'Abdurrahîm (ö.1934), *Mukaddimetu Tuhfeti'l-Ahvezî*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, ts.
- el-Mu'cemu'l-'Arabî el-Esâsî, el-Munazzamatu'l-'Arabiyye li't-Terbiyye ve's-Sekâfe ve'l-'Ulûm, Tûnus, 1988.
- el-Munâvî, Zeynuddîn Muhammed 'Abdurrezzâk (ö.1031/1622), *Feyzu'l-Kadîr Şerhu'l-Câmi'i's-Sağîr*, el-Mektebetü't-Ticâriyye el-Kubrâ, Kâhire, 1356.
- el-Mursî, Ebû'l-Hasan 'Alî b. İsmâ'îl b. Sîde (ö.458/1066), *el-Muhkem ve'l-Muhît el-A'zam*, thk. 'Abdulhamîd Handâvî, Dâru'l-Kutub el-'İlmiyye, Beyrût, 2000.
- Mustafa, İbrâhîm ve arkadaşları, *el-Mu'cemu'l-Vasît*, Macma'u'l-Luga el-'Arabiyye,

- Dâru'd-Da'va, İskenderiye, ts,
- Nesâî, Ebû 'Abdurrahmân Ahmed b. Şu'ayb (ö.303/915), *Sunen*, thk. 'Abdulfettâh Ebû Gudde, Mektebu'l-Matbû'ât el-İslâmiyye, Haleb, 1986.
- Özkan, Halit "Suyûtî" maddesi" *DİA*, İstanbul, 2010.
- Rizâ, Ahmed, *Mu'cemu Metni'l-Luga, Dâru Mektebeti'l-Hayât, Beyrût, ts.*
- es-Sâlih, Suphi İbrahim, 'Ulûmu'l-Hadîs ve Mustalahah-Arzun ve Dirâsatun, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrût, 1984.
- Se'âlibî, Ebû Mansûr 'Abdumelik b. Muhammed b. İsmâ'il (ö.429/1038), *Simâru'l-Kulûb fi'l-Mudâf ve'l-Mensûb*, Dâru'l-Ma'ârif, Kâhire, ts.
- es-Sehâvî, Ebû'l-Hayr Şemsuddîn Muhammed b. 'Abdurrahmân b. Muhammed (ö.902/1497), *el-Mekâsîdu'l-Hasene fi Beyân Kesîr mine'l-Ehâdis el-Meşhûra 'alâ'l-Elsine*, thk. Muhammed 'Usmân el-Hışt, Dâru'l-Kuttâbî'l-'Arabî, Beyrût, 1985.
- es-Suyûtî, 'Abdurrahmân b. Ebûbekir Celâluddîn (ö.911/1506), *Makâmâtü's-Suyûtî, Matba'atu'l-Cevâib, Kustantiniyye, 1298.*
- , *Husnu'l-Muhâdara fi Târîh Mısr ve'l-Kâhire*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm, Dâru lhyâ el-Kutub el-'Arabîyye, Kâhire, 1967.
- , 'Abdurrahmân b. Ebûbekir Celâluddîn es-Suyûtî, *Câmi'u'l-Ehâdis*, nşr. Hasan 'Abbâs Zekî, Kâhire, ts.
- Şemsu'l-'Ulûm, Neşvân el-Himyerî (ö.573/1178), *Şemsu'l-'Ulûm ve Devâu Kelâmi'l-'Arab mine'l-Kulûm*, thk. Huseyn b. 'Abdullâh el-'Umerî- Mutahhar b. 'Alî el-İryanî- Yûsuf Muhammed 'Abdullâh, Dâru'l-Fikr el-Mu'âsir, Beyrût, 1999.
- Şevkânî, Muhammed b. 'Alî (ö.1250/1834), *el-Fevâidu'l-Mecmu'a fi'l-Ehâdisi'l-Mevzu'a*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 1379.
- eş-Şeybanî, Ebû 'Amr İshâk b. Mirâr Ebû 'Amr (ö.206/823), *Kitabu'l-Cîm*, thk. İbrâhîm el-Abyârî, komisyon, Kâhire, 1874.
- et-Taberânî, Ebû'l-Kâsım Suleymân b. Ahmed (ö.360/993), *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, thk. Hamdî b. 'Abdulmecîd es-Selefi, Mektebetu İbn Teymiyye, Kâhire, 1994.
- , *el-Mu'cemu'l-Evsat*, Dâru'l-Harameyn, Kâhire, ts.
- et-Tahânevî, Muhammed b. 'Alî b. Kâdî (ö.1158/1745), *Keşşâfu İstîlâhâtil-Funûn ve'l-'Ulûm*, thk. 'Alî Dahrûc, yayınevi adı yok, Beyrût, 1996.
- Tirmîzî, Ebû 'İsâ Muhammed (ö.279/892), *Sunen*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf, Dâru'l-Garb el-İslâmî, Beyrût, 1998.
- Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, haz. Komisyon, 9. Bsm. Ankara, 1998.
- 'Ukayl, Muhsin, *Mevsû'atu'l-Ahcâr el-Kerîme el-Musavvara et-Tahattum-en-Nukûş-el-Havvâs*, Dâru'l-Mahacca el-Beyzâ, Beyrût, 2007.
- el-'Umerî, Şihâbuddîn Ahmed b. Yahyâ b. Fadlullâh el-'Adevî (ö.749/1349), *Mesâliku'l-Ebsâr fi Memâlikî'l-Emsâr*, el-Macma'u's-Sekâfi, Abudabî, 1423.
- 'Umer, Ahmed Muhtâr 'Abdulhamîd (ö.1424/2003), *Mu'cemu'l-Lugati'l-'Arabîyye el-*

Mu'âsıra, 'Alemu'l-Kutub, Beyrût, 2008.

Yeğîn, Abdullâh (ö.2016), *İslâmî-İlmî-Edebî-Felsefî Yeni Lügat*, Yeni Asya Yay. İstanbul, 1973.

ez-Zebîdî, Muhammed Murtazâ (ö.1205/1791), *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Heyet, Dâru'l-Hidâye, Kâhire, ts.

ez-Zehabî, Şemsuddîn Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. 'Usmân b. Kaymâz (ö.748/1348), *Mizânu'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, 1963.

Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd (ö.538/1143), *Makâmât*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 2004.

-----, *Esâsu'l-Belâğâ*, thk. Muhammed Bâsil 'Uyûnu'Sûd, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 1998.

Ziriklî, Hayruddîn (ö.1976), *el-A'lâm*, Dâru'l-Kalem, Beyrût, 1980.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ